

УДК 341.1/8

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.18>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Шинкарук Наталія Василівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин та суспільних наук
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Шульга Євгеній Вікторович,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Національного університету біоресурсів і природокористування України

У даній статті здійснено спробу ретроспективного аналізу становлення та розвитку нормативно-правового забезпечення енергетичної безпеки в Європейському Союзі. Встановлено, що праобразом ЄС було об'єднання вугілля та сталі задля забезпечення енергетичними ресурсами Німеччини, Франції, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу. Пізніше даний зв'язок посилювався договором про заснування Європейської спільноти з атомної енергії, який регламентував інтеграцію європейських країн у сфері мирного використання ядерної енергії, що розглядалася усіма європейськими країнами як важливий і перспективний інструмент вирішення енергетичної проблеми Західної Європи. Аналізуються чотири енергетичні пакети ЄС, перші два з яких поклали початок створення єдиних європейських лібералізованих ринків електроенергії і газу та сприяли реформуванню сфери енергетики. Останні два проголошують заборону компаніям одночасно продавати і транспортувати газ та електроенергію, надають гарантії доступу третім сторонам до газотранспортних потужностей, забезпечують полегшення переходу від викопного палива до більш екологічно чистої енергії та виконання зобов'язань Паризької угоди ЄС щодо скорочення викидів парникових газів.

Зроблено висновок, що розвиток правового забезпечення енергетичної сфери в ЄС відбувався поступово протягом 70 років та пройшов досить значний період, від суто економічної мети в забезпеченні себе енергетичними ресурсами до забезпечення енергетичної безпеки з урахуванням повного переліку його компонентів. Енергетичні Директиви, що складають енергетичні пакети, дозволили максимально підвищити рівень енергетичної безпеки, забезпечили розвиток конкуренції серед виробників та постачальників енергетичних ресурсів, гарантували рівний доступ до енергорозподільчих та газорозподільчих мереж, лібералізували енергетичний сектор, запровадили диверсифікацію енергетичних ресурсів та їх постачальників, збільшили частку використання зеленої енергетики, знизили рівень викидів в атмосферу, підвищили енергоефективність, посилили роль споживача та забезпечили енергетичну безпеку в цілому.

Ключові слова: енергетична безпека, правове забезпечення, Європейський Союз, енергетичні пакети ЄС, енергетичні Директиви ЄС.

Shynkaruk Nataliia, Shulha Yevhenii. Regulatory and legal principles of ensuring energy security of the European Union

Spanies from selling and transporting gas and electricity at the same time, guarantee third-party access to gas transmission facilities, facilitate the transition from fossil fuels to

cleaner energy, and fulfill the obligations of the EU Paris Agreement to reduce greenhouse gas emissions.

It was concluded that the development of legal support of the energy sphere in the EU took place gradually over 70 years and a rather significant period passed, from a purely economic goal of providing oneself with energy resources to ensuring energy security, taking into account the full list of its components. The Energy Directives that make up the energy packages made it possible to maximize the level of energy security, ensured the development of competition among producers and suppliers of energy resources, guaranteed equal access to energy distribution and gas distribution networks, liberalized the energy sector, introduced diversification of energy resources and their suppliers, increased the share of use of green energy industry, reduced the level of emissions into the atmosphere, increased energy efficiency, strengthened the role of the consumer and ensured energy security in general.

Key words: *energy security, legal support, European Union, EU energy packages, EU energy Directives.*

Енергетична безпека сьогодні виступає ключовим фактором розвитку економіки будь-якої держави, запорукою забезпечення комфортних умов життя її громадян. Сьогодні слід констатувати, що реальний рівень енергетичної безпеки нашої країни є далеким від бажаного. Причин цьому декілька: високий рівень енергетичної імпортозалежності; зниження темпів видобутку власних мінеральних ресурсів в останні роки; пошкодження енергетичної інфраструктури і переривання енергетичних ланцюгів внаслідок збройної агресії проти України та ін. Наразі, в умовах війни, а також подальшої післявоєнної відбудови, вирішення даних проблем є критично необхідним для зміцнення енергетичної інфраструктури нашої країни. Такий стан речей зумовлює необхідність підвищення енергетичної ефективності та пошуку нових механізмів забезпечення енергетичної безпеки держави, вивчення досвіду економічно розвинених західних країн. З огляду на євроінтеграційний курс України, підписання договору про приєднання до енергетичного співтовариства, угоди про асоціацію з ЄС та нещодавнє отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС особливої актуальності набирає питання вивчення та імплементація європейського енергетичного законодавства. Окремо слід зазначити, що саме країни ЄС демонструють найбільш оптимальний рівень забезпечення енергетичної безпеки серед енергетично імпортозалежних країн. З огляду на це аналіз розвитку та сучасного стану правового забезпечення енергетичної безпеки ЄС дозволить зрозуміти його природу, логіку побудови та стратегічні напрямки подальшого розвитку.

Україна, обравши євроінтеграційний напрям розвитку, доєдналася до енергетичного співтовариства та підписала Угоду про асоціацію з ЄС, взяла на себе зобов'язання імплементувати ряд Директив ЄС у вітчизняне правове поле (Pavlyuk, 2015), зокрема енергетичних, покликаних підвищити рівень енергетичної та екологічної безпеки, наблизити власне енергетичне законодавство та енергетичну галузь до європейських стандартів, створити спільні енергетичні ринки. Наразі в Україні вже імплементовано другий та іде процес імплементації третього енергетичного пакету, водночас виклики (монополізація енергетичного сектору, низький рівень диверсифікації постачальників, джерел та маршрутів, відсутність повноцінних ринків енергоресурсів тощо) залишаються незмінними. Все це зумовлює необхідність проведення аналізу становлення, розвитку та сучасного стану правового забезпечення енергетичної безпеки ЄС, енергетичних Директив для можливості їх якісної імплементації у вітчизняне правове поле.

Незважаючи на значний інтерес до досліджуваної проблеми, практично немає наукових праць, в яких широко досліджувались проблеми міжнародно-правового регулювання розвитку альтернативної енергетики та зміцнення енергетичної безпеки. Основний акцент останніх років зосереджувався переважно на розгляді системи шляхів національного стимулювання розвитку досліджуваної сфери, часто залишаючи осторонь важливість міжнародного врегулювання цього процесу, а тому ця тема залишається недостатньо дослідженою та актуальною. Проблеми розвитку альтернативної енергетики

Фторкаються роботи В.А. Барінова, С. Білоцький, С.В. Венедиктова, Т.А. Ланшина, І.П. Поварича, Б. Прошкіна, С.В. Ратнера, Ю.В. Тихонравова та інших.

Метою даної статті є здійснення спроби аналізу нормативно-правового забезпечення енергетичної безпеки Європейського Союзу з метою більш чіткого розуміння процесів їх імплементації в законодавство України.

Для Європейського Союзу належний рівень забезпечення енергетичної безпеки виступає актуальним та важливим фактором розвитку економіки та технічного прогресу, а імпортозалежність від енергетичних ресурсів¹ ставить завдання з налагодження стабільних поставок вуглеводню в достатній мірі та належної якості одночасно зі зниженням шкідливих викидів в атмосферу, збільшення частки використання зеленої енергетики. І, хоча забезпечення енергетичної безпеки є завданням кожної окремої держави-члена ЄС, за умов об'єднання енергетичних ринків Європи окремі геополітичні аспекти, а саме зберігання, транзит та заміщення, виносять її на наднаціональний рівень міжнародного утворення.

Варто почати з первинної ролі енергетики у створенні Європейського Союзу як економічного та політичного наддержавного утворення. Енергетичні інтереси стали основою об'єднання перших європейських держав. Так, праобразом Європейського Союзу було об'єднання вугілля та сталі між Францією, Німеччиною, Італією, Бельгією, Нідерландами та Люксембургом від 1951 р. [1], що дозволило об'єднати названі держави в енергетичне та політико-економічне європейське міждержавне об'єднання. Базисом для міждержавного утворення стало створення умов для вільного виробництва та безперешкодної торгівлі вугільною та металургійною промисловістю, завдяки реалізації чого вдалося створити стабільний та міцний фундамент в таких важливих для економіки галузях, як енергетика та металургія [2].

¹ За даними Евростата частка імпорту енергетичних ресурсів ЄС становить більше 70% EU imports of energy products - recent developments. Statistics Explained Source: Statistics Explained – 2019. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>

Надалі енергетична галузь підсилювала роль міждержавного утворення. Так, у 1957 році в рамках підписання Римських договорів було підписано Договір про заснування Європейської спільноти з атомної енергії, що регламентував інтеграцію європейських країн у сфері мирного використання ядерної енергії, яка розглядалася усіма європейськими країнами як важливий і перспективний інструмент вирішення енергетичної проблеми Західної Європи. Таким чином, передбачалося зняти гостроту енергетичної кризи, від якої страждали, насамперед, малі західноєвропейські держави. Однак найбільш значущою подією стало прийняття Європейською комісією Директиви 96/92 [3] та Директиви 98/30/ЄС [4]. Перша встановлювала ключові принципи конкуренції серед виробників та постачальників електроенергії. Основною її вимогою було забезпечення 35% щорічного вжитку електроенергії на відкритому ринку, розділ електроенергетичних монополій. Друга встановлювала загальні правила транспортування, зберігання, розподілу та споживання природного газу та окремі аспекти організації газового ринку. Це поклало початок створення єдиних європейських лібералізованих ринків електроенергії та газу та реформуванню сфери енергетики.

Дані Директиви склали так званий Перший енергетичний пакет. Енергетичний пакет ЄС є комплексним набором правових актів, спрямованих на реагування на глобальні та європейські зміни клімату та енергетичні виклики, а також інтеграцію питань зміни клімату в ряд секторів і політик [5].

Наступним кроком було прийняття Другого енергетичного пакету, який складався з електричної (2003/54/ЄС) [6] та газової (2003/55/ЄС) [7] директив, що запроваджували рівний доступ до енергорозподільчих та газорозподільчих мереж, розвиток конкуренції, лібералізації енергетичного сектора тощо. Основною метою було створення передумов для розвитку вільної конкуренції на європейському енергоринку. Зокрема, у цьому пакеті було сформульовано вимоги про необхідність поділу вертикально інтегрованих компаній (на практиці це означало, що,

наприклад, у секторі природного газу діяльність компаній, що його транспортують, повинна бути відокремлена від діяльності з видобутку та дистрибуції газу. При цьому такий поділ не передбачав поділу власності) [8]. Пакет встановив два різні конкретні часові терміни лібералізації продажів електроенергетики та газу на роздрібних ринках, а саме липень 2004 року для промислових споживачів та липень 2007 року для приватних домогосподарств [9].

Однак вчені зазначають, що реалізація директив Другого енергетичного пакету показала недостатню ефективність, що полягала у високому ступені монополізації в енергетичному секторі більшої частини держав членів ЄС. Неможливим залишилося виконання вимоги вільної передачі енергії через кордони однієї держави члена ЄС іншому. Енергетичні ринки держав членів були інтегровані вкрай слабо, їх функціонування було непрозорим тощо [10].

Слід відмітити, що, попри прийняття Рамкової конвенції про зміну клімату ООН та Кіотського протоколу до неї, що обмежували викиди CO₂ в атмосферу, слід сказати, що у Двох енергетичних пакетах на даному питанні не акцентувалося, що послаблювало позиції ЄС в боротьбі з викидами двоокису вуглецю. Тому, незважаючи на окремі складнощі при реалізації Другого енергетичного пакету, Європейською радою було прийнято так звану програму «20 20 20», що передбачала зниження викидів двоокису вуглецю на 20 %, зниження енергоспоживання в межах ЄС на 20% та заміщення на 20% викопних джерел енергії відновлюваними джерелами [11]. Для виконання вказаної програми було розроблено Третій енергетичний пакет. Слід відмітити, що останній містив компромісні ідеї для сторін, передусім можливості вибору методу розподілу виробництва/видобування та транспортування, а саме повний або частковий розподіл власності у вигляді незалежного транспортного оператора та незалежного системного оператора [12]. Тобто особливістю Третього енергетичного пакету була заборона компаніям одночасно і продавати, і транспортувати газ та електроенергію. При цьому компаніям-монополістам пропонувалося продати транспортні мережі або віддати управління ними неза-

лежному операторові. Крім того, в документах чітко передбачено гарантії доступу третім сторонам до газотранспортних потужностей [8].

Наступний енергетичний пакет «Чиста енергія для усіх європейців» був затверджений ЄС у 2019 році і складається з восьми міжнародних документів, що містять вимоги організації локальних та загальноєвропейських ринків енергії. Це такі документи, як: Директива про відновлювані джерела енергії оновлена (ЄС) 2018/2001; Директива про енергоефективність будівель (ЄС) 2018/844; Директива про енергоефективність оновлена (ЄС) 2018/2002; Регламент щодо управління Енергетичного союзу та кліматичних заходів (ЄС) 2018/1999; Директива про загальні правила внутрішнього ринку електроенергії (ЄС) 2019/944, Регламент про внутрішній ринок електроенергії (ЄС) 2019/943, Регламент щодо готовності до ризиків у секторі електроенергетики (ЄС) 2019/941, Регламент про створення Агентства Європейського Союзу з питань співробітництва між енергетичними регуляторами (ЄС) 2019/942. Передбачається, що їх виконання допоможе прискорити та полегшити перехід ЄС на відновлювані джерела енергетики.

Формування даного пакету законодавчих ініціатив є одним з етапів виконання Стратегії створення Енергетичного союзу. Метою 4-го Енергопакету «Чиста енергія для усіх європейців» є полегшення переходу від викопного палива до більш екологічно чистої енергії та виконання зобов'язань Паризької угоди ЄС щодо скорочення викидів парникових газів. Зміни, запропоновані в законодавчих актах, принесуть суттєві вигоди національним економікам, сприятимуть досягненню вуглецевої нейтральності та посилять позиції споживачів.

Тобто можна зробити висновок, що розвиток правового забезпечення енергетичної сфери в ЄС відбувається поступово протягом 70 років та пройшов досить значний період від суто економічної мети в забезпеченні себе енергетичними ресурсами до забезпечення енергетичної безпеки з урахуванням повного переліку його компонентів. Енергетичні Директиви, що складають енергетичні пакети, дозволили максимально підвищити рівень

енергетичної безпеки, забезпечили розвиток конкуренції серед виробників та постачальників енергетичних ресурсів, гарантували рівний доступ до енергорозподільчих та газорозподільчих мереж, лібералізували енергетичний сектор, запровадили

диверсифікацію енергетичних ресурсів та їх постачальників, збільшили частку використання зеленої енергетики, знизили рівень викидів в атмосферу, підвищили енергоефективність, посилили роль споживача та енергетичну безпеку в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Treaty establishing the European Coal and Steel Community, ECSC Treaty. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:xy0022>.
2. Шульга Є. Особливості правового забезпечення енергетичної безпеки в Європейському Союзі. *Науково-практичний журнал «Право. Людина. Довкілля»*. № 10(4). С. 167–173.
3. Directive 96/92/EC of the European Parliament and of the Council of 19 December 1996 concerning common rules for the internal market in electricity. *Official Journal* L 027, 30/01/1997 P. 0020 0029.
4. Directive 98/30/EC of the European Parliament and of the Council of 22 June 1998 concerning common rules for the internal market in natural gas. *Official Journal* L 204, 21/07/1998. P. 0001–0012.
5. Kulovesi, K., & Muñoz, M. (2011). Environmental integration and multi-faceted international dimensions of EU law: Unpacking the EU's 2009 climate and energy package. *Common Market Law Review*, 48(3).
6. Union, E. (2009). Directive 2009/72/ec of the european parliament and of the council of 13 july 2009 concerning common rules for the internal market in electricity and repealing directive 2003/54/ec. *Off. J. Eur. Union* L, 211, 55–93.
7. European Parliament and the Council. (2003). Directive 2003/55/EC of the European Parliament and of the Council of 26 June 2 003 Concerning Common Rules for the Internal Market in Natural Gas and Repealing Directive 98/30/EC.
8. Хто завалив роботу за Третім енергопакетом? URL: http://gazeta.dt.ua/energy_market/hto-zavaliv-robotu-za-tretim-energopaketom-_.html.
9. Павлюк С., Хорольський Р. Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері енергоефективності. Проект «Рада за Європу». Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ, 2015 р. 32 с. URL: <https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/2.pdf>.
10. Ішков С.В. Особливості сучасного етапу еволюції та основні напрями енергетичної політики Європейського Союзу. *Науковий вісник ПУЕТ. Серія «Економічні науки»*. № 53.
11. 2020 climate & energy package. URL: https://ec.europa.eu/clima/policies/strategies/2020_en.
12. Questions and Answers on the third legislative package for an internal EU gas and electricity market. MEMO/11/125 Brussels, 2 March 2011, P. 3.